

լով խտացնող այդ ակտերուն կարկինին ծայրերը բացման անսահման կարողութիւն մը չունին, ու այս պատճառով ալ «երաժշտական ժամանակը» իր կարգին Անցեալ կ'ունենայ, Այդ ժամանակին իւրաքանչիւր «մեղեդին» վերջ մը կ'ունենայ ու այդպէս մեր ներկայ պահերը կը զառնան կ'ըլլան անցեալ պահեր մեզի համար, եւ ասանք իրարու վրայ աւելցած ու իրր բովանդակ մը գոյացուցած կը կազմեն մեզ համար ինչ որ կը կոչենք լայն առումով մեր անցեալը: — Ի՞նչ է ասքին այս անգամ այս մեր ներքին ժամանակին Անցեալը:

Տեսանք, ժամացուցային ժամանակի անցեալը իրապէս անգոյ էր: Մեր ներքին ժամանակին Անցեալը, ընդհակառակը, կը շարունակէ իրապէս պահել իր գոյութիւնը: Մեր ներքին ժամանակին անցեալը չի ջնջուիր միւսինին նման, ի՞նչ կ'ըլլայ այն ատեն, ի՞նչ ձևի տակ և ՞՞՞ կը շարունակէ մնալ — Ըսենք, կ'երթայ նոսր յատուկ մեր էութեան, ոգեղէն ձևի մը տակ ընդհուղուել մեր անձին, աւելցնել՝ «անցնել» անոր «շողեղէն մարմինը»: Ասոր համար է որ կըրնանք ըսել թէ՛ ինչպէս որ հասուն մարդը աւելի մեծ է իր մարմնին հասակովը, ծաւալովը ու կշիռովը քան մանուկը՝ այնպէս ալ աւելի մեծ է իր անձին ոգեկան-նիւթովը, իր «շողեղէն մարմին» հասակովը, ծաւալովը ու կշիռովը: Այս ինչպէս որ մեր մարմինը կ'աճի որովհետեւ իր մէջէն անցնող արտաքին աշխարհէն առնուած նիւթերէն հետզհետէ աւելի մեծ բաժիններ կը յաջողի իրեն վար զնել՝ պահել, իր կենսաբանական ձեւը իրագործելու և պահելու համար, այնպէս ալ մեր անձը կ'աճի հետզհետէ որովհետեւ իր կեանքի եղելութիւններէն, իր յաջորդական ներկաներէն իր մարսած, իմա՝ ոգեղինացուցած բաժինները կը պահէ իրեն, անոնցմով իր «շողեղէն մարմինը» մնայուն իր Ձևին մէջ հետզհետէ աւելի հարուստ կազմաւորելու համար:

Մեր անցեալին մեզ համար գոյ ըլլալուն տարբազոյն փաստը անշուշտ այն է՝ որ մեր անցեալը ամէն վայրկեան կրնայ վերջիշուիլ մեզմէ: Ի՞նչպէս բացարձակ անգոյն պիտի կրնար վերստին բերուիլ և մտածուիլ, պատկերացուիլ ու երբեմն նոյնիսկ (Ձգայնական յիշողութեան — *mémoire affective*ի պարագային) ճիշդ իր հին միջոցաւորովը, անոր հոգեկան բոլորովը ներգոյացուիլ մեր կողմէ:

Երևուալով

Ե. Ռ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

(Վերէն յ-Լուրմ)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅԱՒԲԼՈՒՐԻ ԿԱՅՈՂԵԿՈՍԱՐԱՆԻՆ

ՏԵՂԵ ՅԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆԸ

Սիրոյի ընկերացոյններուն կը ներկայացնենք մասնաւոր հանդիմով, քերթով ժողովն աշխատակից Դեր. Տ. Արսաւազի Արշակունիքի քարվանձաձոյ պատմական սրբ աշխատութիւնը, որ շարունակութիւնը կը կազմէ «Կիրիկեան Բերդերու Պաշտապի (2. Կողմակ ու նաեւ առանձին) եւ Սարաւանդիք» (Անանիա) իր աշխատութիւններուն:

Վերոյիշեալներու կարգին պատաս ևն նաեւ Կողիկեան ու Անուարդան, պարբերաբար հրատարակուելու համար այս էջերին:

Ա. Դէպի հարաւ

Սվազի կուսակալին կամ կառավարչին տիրալիր և բարի մաղթանքներովը Սոցուտոս 21ի առաւօտուն կանուխ համբայ եղանք և քաղաքին արուարձաններէն հեռանալէն քիչ վերջ, հասանք Գրզըլ Բրժաքի (Կարմիր գետ) ափունքը: Այս վերջինը փոքր Ախոյ գետերէն կարեւորագոյնն ու մեծագոյնն է:

Հոս գետը ծածկուած է հին կամուրջով մը՝ զոր Թուրքերը «Կիրի Բէժիրիւ» կամ «Ծուռ կամուրջ» կ'անուանեն իր եզակի ձևին համար, որ կը ծառայէ զարնան և ձմրան ձիւնին տոկալուն: Հոս գետը մեծ թիւով կոճղեր կը բերէ և կը տանի գետեղէրք՝ ուր մարդիկ կը սղոցեն և թանձր տախտակներու կը վերածեն: Այս շատ հեւ տաքքրական հայկական կամուրջը տասնը ութը կամարներ ունի, որոնցմէ տասներեքը հոս դրուած նկարին(*) մէջ կը տեսնուին: Կը կարծուի որ Սենեքերիմ թաղաւորին դուստրը շինել տուած է զայն: Թէ և ԺԱ. դարէն առկին ատենը անգամ մը ընականաբար ամրացուած է կամուրջը, բայց բազմաթիւ մաշած աւաղաքարեր յայտնի կերպով կը կրեն ինքնատապուծեան կնիքը և ես առանց վարանելու կ'ըսեմ թէ հայ փոխարքաներու չըջանէն մնացած այս նշանաւոր հնութիւնը իր բոլոր կարևոր մասերով այդ

(*) Կը ցաւինք որ կարելի չեղաւ յիշատակուած նկարները հոս զնել զինկի-գործածութեան կառավարական արգելքին պատճառաւ:

չըջանի մէկ յիշատակն է: Թող երկա՛ր ապրի այս հնութիւնը այսպէս:

Ասկէ վերջ մեր ճամբորդելիք մասը ցանցառօրէն մշակուած էր ու վայրի և ամուլ տեսք մը ունէր: Երբ դէպի հարաւ կը յառաջանայինք արևելեան կողմը, գրեթէ մեր ոտքերուն տակ, գտանք Ուլաշ կէօլ անուն աղի լիճը, նոյն անունը կրող գիւղի մը մօտ, Թէճիր Տաղով շրջապատուած: Այս վերջինը 6200 ոտք բարձրութեամբ կրաքարի շղթայ մըն է: Իսկ արեւմտեան կողմը, հեռուն, նշմարեցի Թանաս Տաղի զառիվարը: Կէս օրուան մօտ Մանճըլքը գիւղը հասանք, որ Սվազէն 50 մղոն հեռու է և 5350 ոտք բարձրութիւն ունի: Բլուրներ մասամբ կը պաշտպանեն դայն հիւսիսային հովերէ՝ որ կը փչեն ձմեռը այս ամառութեան մէջ, երբ զանազան մասեր 15 ոտք թանձրութեամբ ձիւնով ծածկուած կ'ըլլան: Յաճախ մենակեաց գիւղացիները կը կորսնցնեն իրենց պաշտպանութեան միջոցները եւ ձիւնամերիկներէն կը մեռնին: Բայց ուրախացայ երբ հասկցայ որ ոստիկանական կայաններ հաստատուած են հիմա կարգ մը գիւղերու մէջ՝ ուր հնչուն զանգակներ և փայլուն լոյսեր յոգնած ճամբորդը կ'առաջնորդեն դէպի բնակարան և ապահովութիւն: Աքսորուած Գազիկ թագաւորին յատկացուած հողամասին սահմանէն ներս կը գտնուի Մանճըլքը՝ որ նախապէս կեդրոն եղած է հայ եպիսկոպոսներու: Վանքի եկեղեցին գիւղին վերի ծայրը կը գտնուի և շրջապատուած է եպիսկոպոսական և այլ շէնքերու փլատակներով: Կ'ըսուի թէ այս խաչածե եկեղեցին 1661ին շինուած է և չափազանց հաստատուն ըլլալուն համար է որ կրցած է յաջող կերպով տոկալ ժամանակի աւերներուն: Տաշուած և հսկայ քարերէ շինուած է, գմբէթ չունի և բացի արեւմտեան ճակատը երեցող խոշոր բայց պարզ խաչէ մը, պատերը ունէ զարդ կամ արձանագրութիւն չունին: Առաջ գիւղին բնակիչները մեծ մասամբ Հայեր և Չէքքէզներ էին, բայց այժմ բոլորը Թուրք են, միայն քանի մը հայ ընտանիքներ կը մնան տակաւին: Մուխթարը կամ գիւղապետը ըսաւ որ քսանըհինգ տարիէ ի վեր եկեղեցին իբր աղօթավայր չէ գործածուած հանրութեան կողմէ և թէ կը յուսայ որ օր մը կարելի պիտի ըլլայ բնաջնջել դայն և անոր

տեղ մղկիթ մը կանգնեցնել: Դժբախտաբար այս սովորութիւնը հասարակ դարձած է, Սվազի Ապտըլ-Վահապ մղկիթի օրինակին պէս: Այսու հանդերձ եկեղեցին տակաւին կանգուն կը մնայ, յիշատակելու համար աքսորեալ Գազիկ թագաւորի տիրապետութիւնը՝ որ Յունաց կայսրէն խառուած, անոր յանձնեց իր մայրաքաղաքը Անին և իբր վարձատրութիւն ստացաւ Կ. Պոլսոյ մէջ պալատ մը, իբր նուէր, ինչպէս նաև յոյն կառավարութենէն հանգստեան թոշակ, Պիզու, Սորգէն և Լիքանդիա քաղաքներուն և Կապադովկիոյ սահմանակից հողերուն հետ միասին, որոնց հետ այս վերջինները անմիջական կապակցութիւն ունին:

Այսպէս, այդ արկածալից տարուան ընթացքին, 1045ին Մեծ-Հայքի թագաւորութիւնը բացարձակապէս ջնջուեցաւ, մինչ անոր տարագիր թագաւորը, մտահոգութենէն ոպառած, կ'ողբար իր ազգին և թագաւորական Տան անկումը: Ատեն մը Կոստանդնուպոլիս բնակելէ վերջ, ան Պիզու քաղաքացաւ՝ ուր վանք մը շինեց և կ'ըսուի թէ յաճախ հոն կ'առանձնանար ողբալու իր սիրեցեալ հայրենիքի և պատահած դժբախտութեանց վրայ: 1080ին, թագաւորին վիճակուած վերջնական ճակատագրի մասին մանրամասնութեամբ գրած եմ այս թերթին տուածս յօդուածին սկիզբը, 1937ի թիւին մէջ:

Ո՛չ մէկ հետք կայ այսօր Պիզու (որ հաւանաբար Կեսարիոյ մօտ կը գտնուի), Սորգէն և Լիքանդիա քաղաքներէն և կամ աւելի ճիշտը եթէ ունէ մնացորդներ կան, տակաւին չեն ճանչուած: Ուստի ընթերցողներս նկատի պիտի առնեն որ ողբալի և տարագիր թագաւորի մը յանձնուած հողամասի մը հայկական զբաւման շրջանի տեղեկութիւնները շատ տկար են բնականաբար, քանի որ երեսունըհինգ տարիներու պարտադրիչ տարագրութեան մը ընթացքին այս երկրամասին վրայ հաւանաբար ո՛չ մէկ պատմական կարեւոր դէպք պատահեցաւ:

Մանճըլքէն դէպի հարաւ ճամբայ ելալ և երբ գիշերը վրայ կը հասնէր, Կիւրին կոչուած խոշոր գիւղը հասայ և բաւական հանգիստ կերպով տեղաւորուեցայ տեղւոյն խանին մէջ: Առանձնանալէ առաջ գացի յարգանքներս մատուցանելու «Գիւղի յանձնախումբ»ին՝ որ տասներկու անհատներէ կը բաղկանար և որոնց իւրաքանչիւրին ծա-

նօթացուցին զիս կարգաւ և որոնցմէ ոմանք նարտախաղի հնարքներուն մէջ մխրճուած գտայ, իսկ ուրիշներ թանձր ծուխով պատած մթնոլորտի մը մէջ ձայնափնէրը կը լսէին, մասամբ քայքայուած զիւղին սրահին մէջ: Ուրախացայ անշուշտ երբ ըսին թէ Լոնտոնէն ժամը 11ին Լորտ Հովիֆաքս պիտի խօսէր: Բայց յուսախաբութեան մատնուեցայ, որովհետեւ փոխանակ Սրտաքին գործոց Գարտուղարին գրգռիչ և յուզիչ ճառին, ինծի հրաժեշտը միօրինակ ունգային երգ մը սովորաբար թրքական սերաժըշտութեան» յատուկ որ ջիղեր գրգռելու իր ազդեցութեամբը ամենէն հանգաբարձարոյ արարածը իսկ պիտի մատնէր անձնասպանութեան եւ կամ մարգատապանութեան կատաղի արարքներուն: Թերևս շատ զօրաւոր կ'արտայայտուիմ այս մասին, Բայց շատ յաճախ և երկար ժամեր անդիմադրելի տուած են ինծի ունկնդրել այս տարբերակ ոգրը: Զարմանալի չէ անշուշտ որ Աթաթիւրք ջանաց ջնջել զայն, Բայց ամփոս որ բոլորովին չյաջողեցաւ:

Կիւրին հիներուն Gauraina կոչած տեղն է: Բայց այժմ հիթիթական երկու արուած արձանագրութիւններէ զատ ոչ մէկ հնութիւն կարելի է տեսնել: Այս հնութիւնները կը գտնուին Կիւրինի նկարագրող նեղ անցքին բերանը: Կ'ըսուի թէ իբր արդիւնք տարագիր Հայերու դաղթաւորման (colonization) — որոնք իրենց տարագիր թագաւորին հետեւած էին — քաղաքը բարդաւաճ վիճակ մը ստացաւ, որմէ ոչ մէկ հետք կը տեսնուի այժմ: Թագաւորին մահէն ետք, աւելի արկածախնդիր անձեր խոժեցին զէպի հարաւ, Կիւրիկեան Տաւրոս լեռները, ուր հիւնեցին Կիւրիկիոյ Հայկական թագաւորութիւնը, զոր ետնկարագրած եմ այս լրագրին տուածս էջերուն մէջ: Անկէ յետոյ Կիւրին և Անտի-Տաւրոսը եզերող բոլոր հողամասը անցաւ Սելճուկ թուրքերուն ձեռքը:

Բ. Թաւրուր բերդին մօտը

Այժմ կրնայի Կիւրինէն ճամբայ ելլել, գտնելու համար բուն նպատակակետս, այսինքն Թաւրուր բերդը, այսօր Ռուսման Գալէսի անունով ճանչցուած: Գիտէի որ բերդը Ռուսման Սուի և Մարապու Սուի միացած տեղւոյն մօտ կը գտնուէր և որքան որ կարելի էր ճշգրէ հետս առած խոշոր

քարտէսի մը վրայէն, որ սակայն 1916ին գծուած էր, այնպէս կը թուէր թէ Գիւրին էր զէպի հարաւ յառաջանալ, Ռուսման զիւղը տանող ճամբով մը՝ որ Կիւրինէն 32 մղոն հեռու էր: Սակայն չուտով հանկցայ սխալած ըլլալս, երբ ինծի լսին որ այդ ճամբէն ինքնաշարժ չէր կրնար անցնիլ, որով ստիպուեցայ փոխել ճամբան և Եարփուզ առաջնորդող ճամբան բռնել, զիւղ մը՝ որ Ռուսմանէն ութը մղոն զէպի հարաւ կը գտնուէր: Եարփուզէն առանց զօրաւորութեան անպայման կարելի պիտի ըլլար հասնիլ նպատակակէտիս: Սակայն այն բոլոր անձերէն՝ որոնց հետ տեսակցեցայ Կիւրինի մէջ այս ուղղութեամբ, ո՛չ մէկը լուր ունէր Ռուսման բերդի գոյութեան մասին և թէ և այդ զիւղն ու նոյն անունը կրող գետը իմ քարտէսիս վրայ նշանակուած էին: Մարապու Սուին՝ որ կարծես սկզբուած օղակն էր, չէր նշանակուած և Ռուսման Սուին ալ ամբողջ երկարութեանը վրայ կիսուած էր բազմաթիւ գետակներով: Օգոստոս 22ի առաւօտուն ժամը 8ին Կիւրինէն ճամբայ ելանք, սակայն մուսթարներուն տուած ուղղութիւնները այնքան ալլաղան և անհամապատասխան էին իրարու՝ որ կէսօրէ ետք ժամը երկուքէն առաջ չկրցանք Եարփուզ հասնիլ: Այս զիւղերը՝ որոնք տափակ տանիքներով բնակարաններու հաւաքոյթներ են, շինուած ամէն տեղ ցիխաղիւսէ, անապատի ովաթիւններու նմանութիւնը ունին, այնքան որ բարձրներ են զիրենք չըջապատող պարտէզները: Աքանջելի ջուր ունին և շատ տեսակ պտուղներ առատօրէն կ'աճին: Սաղսղի մշակումը մեծ է և փոքր դեր չի խաղար թուրքիոյ չամիչի արտածման մէջ:

Ինծի ըսուած էր որ Եարփուզ զիւղը մասնաւոր կերպով նշանաւոր է իր այգիներուն խաղողովը, Բայց ճշմարտութիւնը սա է որ ան չի հաւասարիր այն քաղցր պտուղին՝ զոր ճաշակեցի թուրքիոյ արեւելեան սահմաններէն անդին Սովիթ Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ ճամբորդածս միջոցին: Եարփուզ Բիւզանդական հին և կարեւոր Արապիսոն կոչուած կեդրոնն է, ճամբու վրայ, ուր ատենօք ամբողջ կը պաշտպանէր սոյն ճամբան՝ որ կ'առաջնորդէ Գերմանիկ կոչուած այժմու Թրքական Մարաշ քաղաքը:

Եւրոպայի մուխթարը ինծի պատմեց որ իմ քարտէսիս վրայ նշանակուած Պուրման տանող ճամբան բացորոշ կերպով գուցեթիւն ունէր, բայց Պուրման Սուր կամուրջը վաղուց փլած էր: Ինքնաշարժով կարելի էր կտրել անցնիլ գետը՝ որով թեւազրեց ուրիշ ճամբով յառաջանալ, որով հարկադրուեցանք չորս միոնի չափ յետ դառնալ և այնպիսի տեղէ մը անցանք գետէն՝ որ տարուան այդ ժամանակին առանց վտանգի անցնելու չափ քիչ էր ջուրը: Բայց մուխթարը զիս վստահացուց որ Պուրմանի մօտերը ո՛չ մէկ բերդ կար, և ես սկսա՞յ կասկածիլ թէ արդեօք այս բոլորը իրերե՞ն պիտի ելլէին: Բայց այսպէս կամ այնպէս սկսած էի անգամ մը և բացարձակապէս որոշած էի, եթէ նոյնիսկ հարկ ըլլար ամբողջ ձմեռը անցընել այդ ամայութեան մէջ, ոտքս Պուրման բերդի պատերէն ներս մտցնել, եթէ իրապէս ան գոյութիւն ունէր 1939ի այդ օրհնեալ տարւոյն մէջ:

Առանց ունէ ուղղութիւն ունենալու թէ Մարապու Սուր ո՛ւր կը միանար գլխաւոր գետին, մուխթարին առաջարկը ընդունելով ճամբայ ելանք և կէսօրէ վերջ ժամը չորսին հասանք Պուրման գիւղը: Հո՛ս, կասկածներս մեծ մասամբ թեթեւցան, որովհետեւ փնտաւած բերդին գոյութիւն ունենալը զոնէ հաստատուեցաւ: Պուրմանի մուխթարը, շատ խելացի և հաճելի անձ մը, թեւազրեց գետին ընթացքը բռնել և հիւսիս-արեւմտեան ուղղութեամբ չորս հինգ միոն ճամբորդել մինչև կամուրջը՝ ուրկէ պիտի կարենայինք նշմարել մօտակայ Թանիր գիւղը և անկէ անկասկած կարելի պիտի ըլլար հասնիլ բուն խի բերդը:

Շնորհիւ մեր ստացած վստահելի ուղղութեանց, առանց ձախողութեան հասանք վերոյիշեալ գիւղը: Որոշ ճամբայ գոյութիւն չունենալուն, ստիպուած էինք գետին ափունքին մօտ եղող ճահճային հողամասերէ անցնիլ, ազատելու համար ուժգին ցնցումներէ:

Թանիրի մուխթարը, Ձէրքէզ մը, հիւրասէր ընդունելութիւն մը ցոյց տուաւ մեզի, ինչ որ յատկանշական է գիւղացիներու համար, և զարմանք յայտնեց Անգղիացիի մը այդ կողմերը երթալուն համար: «Քսանըհինգ տարիէ ի վեր այս կողմերը կ'ապրիմ, ըսաւ ան, և տակաւին ո՛չ մէկ

օտարական այս կողմերը եկած և իմ տունս ոտք կոխած է»: Երբ հասկցուցի իրեն իմ նպատակս, քիչ մը տխրեցաւ — «Բերդին ուր ըլլալը զիտեմ, յարեց ան, բայց մուտքը դժուար է. ինքնաշարժով անկարելի է երթալ, ատկէ վատ քիւրտ աւաղակախումբեր կը շրջին իմ գիւղիս և ձեր երթալ ուղած բերդին միջև գտնուող ամայի հողին վրայ»: Թարգմանիս միջոցաւ իր հետ ունեցածս երկար խօսակցութենէ մը վերջ, որոշեցինք որ յաջորդ առաւօտ կանուխ ձիեր պատրաստուին ճամբայ հլլիւ և համար: Իբր վարձք ձիերուն և մուխթարին անգին ծառայութեանց համար, երեք սթերլին վճարել հարկ եղաւ: Սոյն գումարը սակարկումի սովորական գործողութենէն վերջ որոշեցինք, որու ընթացքին երբ գիտել տուի թէ ես նպատակ չունէի անմիջապէս ձիերը դնել, մուխթարը այնպիսի ուժեղ քրքիչ մը արձակեց որ շուրջը դղրդացուց, ես սիրով պիտի վճարէի այդ գումարին կրկինը, բայց կարծեմ մուխթարը զոհ էր կնքուած համաձայնութենէն: Կը փորձուէի խորհիլ թէ, թիրևս որոշ պատճառներով, քիչ մը չափաւանցուած էր գոյութեան և կողոպուտի կարելիութիւնը, բայց բոլորովին չէզոք աղբիւրէ մը տեղեկացայ որ մինչև վերջին տարիները գէշ համբաւ ունէր այդ հողամասը և թէ հիմա յարձակումները նուազած էին զոհերու պակասին պատճառաւ, կարծիք մը՝ որ ուրախ եմ կարենալ ըսելու թէ փորձառարար հաստատեցինք: Տանտէրը, իբր յարգանք իմ այցելութեանս, զանուկ մը մօրթած էր, բայց դժբախտաբար շատ անհանգիստ կը զգայի այդ շուայլ մեծաբանքին վայել մասը վերցնելու համար: Յամառ ջղացաւ մը, կրկնապատկուած յաբատե անհանգստութեամբ մը, զոր ոչ մէկ բժշկական գեղ կարող եղաւ մեղմացնել, ինծի շարունակ յիշեցուց Սվազի մէջ կերածս անիծեալ կերակուրը: Պորուհկ քուն մը առի մուխթարին «սէլամըք»ին կամ հիւրանոցին մէջ, տիվանի մը վրայ, ու կազգուրուած ըլլալով արթնցայ: Լուերը զիս շատ չնդեցին, բայց թարգմանս, պայտզիտ, որ գետինը փռուած մահիճի մը մէջ պառկեցաւ, նուազ բախտաւոր եղաւ, լուերը գրեթէ ողջ ողջ կերան զինքը:

Աքանչելի առաւօտ մը, Օգոստոս 23, ժամը 7ին ճամբայ ելանք: Երկինքին վրայ

ոչ մէկ ամպ կը նշմարուէր: Պայազիտ որ տակաւին բնաւ ձի հեծած չէր, մասնաւոր կերպով խնդրեց որ իրեն համար հանդարտ ձի մը տրուի: Զին իրապէս հանդարտ ըլլալը վկայեց, որովհետեւ հագլու թէ գիւղին սահմանը անցած էինք, ետեւ իրարանցում մը լսելով, դարձայ և տեսայ որ թարգմանիս ձին խեղճ գիւղացիի մը խրճիթը մանկու վրայ է և թէ գիւղացին կը պայրանայ այս անկարգութեան համար: Երկու կողմէն ձիուն վրայ թափուած կատաղի հայհոյանքներէն համահնչելուն բախումէ մը վերջ տքացող անասունը անգամ մըն ալ համոզեցինք որ մեզի հետեւ, բայց ան շարունակ կը ջանար կանգ առնել և արածիլ: Երբեքս որ ես ձեռք առի զայն, և յետամտալին՝ ատենը անգամ մը տուածս հարուածներու ուժով կարող եղայ հեծելախումբը կարգի բերել:

Թանիրէն միկնելէ վերջ, նկարագրեց ժայռուտ կիրճէ մը անցանք որ կէս ժամուայ չափ կը մտնէ բաց, բութորոտ հողմ մասի մը մէջ՝ այն միտքինակութեամբ, որուն յաճախ կը հանդիպի մարդ ֆոքր-միտք խորերը ճամբորդած միջոցին: Կարմիր քարուտ հողը, հոս հոն անտառի մացառներով ծածկուած և ծփծփուն բլուրները, գրեթէ առանց ունէ կանաչութեան, կը միանան լինելու Սահարա անապատի հիւսիսային տարածութեանց նման պատկեր մը, որքան որ կը յիշեմ այս վերջինը: Ծամբորդութեան ընթացքին, տեղ մը մուխթարը զուարթութեն գիտել տուաւ որ հոն էր՝ որ ոչ շատ առաջ Բելրտերը սովոր էին իրենց գոհնուին ճամբան կտրել՝ շրջակայ բլուրներէն վրանին յարձակելով և ունեցածներն կողոպտելով: Եթէ չգիտադրէին կեանքերնին կը խնայուէր, այլապէս անմիջապէս կը մեռցնէին, առանց այլեայլի: Իրենց բացատրեցի որ այս՝ կովկասեան ցեղերու սովորութենէն աւելի լաւ էր, քանի որ անոնք ընտրելու առիթը չեն տար, այլ վարպետ նշանառուներ ըլլալով, հրացանով կը բսպանեն իրենց պահուած տեղէն և ապա անգղի մը պէս կը յարձակին որսին վրայ:

Թարգմանեց՝

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԲՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Պէյրոք, 23 Նոյեմբեր 1942

(Շարունակել)

ԼԵԶՈՒՄԴԻՏԿԱՆ

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ(°)

19. Ժամանակ եւ տեղ

Ահեկան, ամանակ, ժամանակ, ժամ, հրօտից, մարդաց, մահեկան, նաւասարդ, տրէ:

20. Երկիր եւ պետութիւն

ա) Երկրի մասեր. — Աշխարհ, ապատ, անապատ, ասպարէզ, աւան, աւանդ (մեծ գիւղ), դաշտ, դար, դարաւանդ, դեհ, դրախտ, խարակ, կոհակ, (չեռնակ), մարզ, շահաւտան, շատ (քաղաք), շեպ, շէն, ոտտան, ռահ, ոտտ, ոտտաստակ, սահման, վէմ:

բ) Պետական կազմ եւ պետութիւն. — ապատ, ազտիհ, Խոսոսպետ, ամբարակապետ, անդերծապետ, անջիման, ասպահապետ, ասպետ, բամբիշ, բանական, բարապան, բարապետ, բդեշխ, գահաւոր, գանձաւոր, գահիճ, գատաւոր, դարապան, դարապետ, դեհական, դեհպետ, դեսպան, դերանդերծապետ, գլնդակապետ, թագաւոր, իշխան, խաքան, հազարապետ, հազարաւոր, համարակար, հպատակ, հրբոմանատար, հրեշտակ, մարդպան, մարդպետ, նախարար, նահապետ, նուիրակ, շահանշահ, շահապ, շահպետ, շահախոսապետ, շապտան, տակաւապետ, շարսաղար, ոստիկան, պահակ, պահակապան, պալիկ, պատգոստպան, պատմուճակ, պատուիրակ, պետ, պէշապալիկ, սակստան, անդերծապետ, սալար, սարապետ, սպասալար, սպարապետ, վասպուրական (ազնուական), վրդերկ, փուշտիպան, փուշտիպան սաղար:

գ) Վարչական գործարք եւ դիւանական գրութիւններ. — Անդարձ, ապահարզան, գահնամակ, դատ, դատախազ, դատաստան, խոստակդար, համիմաղ, հրովարտակ, մուրհակ, յետկար, նամակ, շահրմար, պայման, պատճէն, պատուէր, պատուիրան, պատուհաս, ջատագով, ոռճիկ, վկայ, վճիռ, փուրսիշ, օրէնք:

(°) Շարունակութիւն՝ մեծամուն հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործին Թ. Գլուխէն: